

Sağlık Bilimleri Üniversitesi Gülhane Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Dergisi

Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı Devleti'ne Yabancılardan Gelen Kolera Tedavisi Önerileri ¹

Elif Bıyıklı Gültekin

Özet

Makale Bilgisi

<https://doi.org/10.70350/YJDH1961>

Makale geçmişi

Geliş Tarihi: 07.03.2022

Kabul Ediliş Tarihi: 10.03.2025

Anahtar kelimeler:

Kolera, Osmanlı Devleti,
Uluslararası ilişkiler

İletişim:

Doç.Dr. Elif Bıyıklı Gültekin

elifgultekin@yahoo.com

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik A.D.

ORCID: 0000-0002-3241-2347

Osmanlı Devleti, kolera salgınları ile mücadelesinde bir yandan sıhhi tedbirlere başvurarak koleranın yayılmasını önlemeye çalışmış, diğer yandan koleraya yakalananların tedavisi için gayret göstermiştir. Osmanlı Devleti'nin kolera mücadelesi kapsamında yabancı bilim insanlarını davet ederek danışmanlık aldığı, yine kendi bilim insanlarını, yeni bilimsel gelişmeleri öğrenmeleri ve ülkedeki kolera mücadelesine rehberlik yapmaları amacıyla yurtdışındaki önemli bilim ve araştırma merkezlerine gönderdiği bilinmektedir. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde tespit ettiğimiz bazı belgelere göre bazı yabancı memleket vatandaşları Osmanlı Devleti'ne çeşitli kolera tedavileri önerisinde bulunmuşlardır. Bu çalışma ile bu önerilerin Osmanlı Devleti'nin kolera mücadelesine katkısını ve bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin sağlık alanındaki uluslararası ilişkileri incelenecektir.

¹ Bu çalışma, Prof. Dr. Nil Sarı danışmanlığında yazılan "19. Yüzyılda Osmanlılarda Kolera Tedavileri" (İÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, Tıp Tarihi ve Etik Programı, İstanbul, 2016) başlıklı doktora tez çalışmasından bir bölümün genişletilmesiyle hazırlanmıştır. Tez çalışması İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje No: TDK-2016-3780

University of Health Sciences Gulhane Journal of Medical History and Medical Ethics

Cholera Treatment Recommendations from Foreigners in the Ottoman Empire in Light of Archival Documents

Elif Bıyıklı Gültekin

Article Info

<https://doi.org/10.70350/YJDH1961>

Article history:

Received: 07.03.2022

Accepted: 10.03.2025

Keywords: Cholera, Ottoman Empire, International Relationships

Abstract

The Ottoman State on the one hand has taken hygienic measures to prevent the spread of the disease and on the other hand has endeavored to treat the cholera patients, as component of the struggle against cholera. It is well known that the Ottoman State has invited foreign scientists to participate in cholera struggle, and has sent its scientists to important science and research centers abroad to learn new scientific developments and to lead the cholera struggle in the country. According to some documents we found in the Ottoman Archives, some citizens from abroad suggested various cholera treatments to the Ottoman state. This study will examine the contributions of these proposals to the cholera struggle of the Ottoman State and the international relations of the Ottoman State with respect to health in this context.

Correspondence Author:

Assoc. Prof.

Elif Bıyıklı Gültekin

İstanbul Medeniyet University

e-mail: elifgultekin@yahoo.com

ORCID: 0000-0003-4857-8429

Giriş ve Amaç

Kolera salgınları, Osmanlı topraklarında 1822 yılından itibaren etkili olmaya başlamıştır. Bu tarihten itibaren devletin en önemli sorunlarından biri haline gelen kolera salgınları karşısında Osmanlı Devleti bir yandan hastalığın yayılmasını önlemek üzere sihi tedbirler ve karantina tedbirleri uygulamış, diğer yandan hastalığa yakalananların başarılı bir şekilde tedavi edilebilmesi için gayret göstermiştir (1).

Osmanlı Devleti'nin, sürdürdüğü kolera mücadelesi kapsamında uluslararası ilişkiler kurmuş olması dikkat çekmektedir. Kolera salgınlarının erken dönemlerinden itibaren, bilim dünyasındaki kolera araştırmaları ve güncel gelişmeler gazete haberleri ile bilimsel makaleler aracılığıyla yakından takip edilmiş, yurtdışında yayınlanan kolera hakkındaki önemli bazı kitap ve kitapçıklar Osmanlı Türkçesine çevrilerek bunlardan istifade edilmiştir. İlerleyen dönemlerde ise, sürdürülen kolera mücadelesine danışmanlık yapmaları için yurtdışından hekimler davet edilmiş, kolera hakkındaki bilgi ve tecrübelerini arttırmaları amacıyla yurtdışına hekimler gönderilmiştir (2).

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde tespit ettiğimiz bazı belgelere göre, Osmanlı Devleti'nin kolera salgınları sırasında kurduğu uluslararası ilişkiler bunlarla sınırlı kalmamıştır. Arşiv belgelerine göre yabancı devlet vatandaşlarının kolera tedavisinde başarılı sonuçlar aldıklarını iddia ettikleri ilaç ve yöntemleri denemek ya da kullanmak üzere Osmanlı Devleti'ne izin başvurularında buldukları anlaşılmaktadır. Bu durum, Osmanlı sağlık tarihinde uluslararası ilişkiler açısından yeni bir bilgidir. Bu çalışmanın amacı, yabancılardan gelen kolera tedavisi önerilerini, amaçları ve Osmanlı Devleti'nde koleraya karşı yürütülen mücadeleye katkıları bakımından değerlendirmektir. Araştırmamız kapsamında, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde kolera tedavileri bağlamında anahtar kelimeler ile tarama yapılmış, tespit edilen belgeler arasından konumuzla ilgili olan tüm belgeler çalışmaya dâhil edilmiştir.

Yabancılardan Gelen Kolera Tedavisi Önerileri

Kolera'yı başarılı bir şekilde tedavi etmenin yolunu bildiği iddiasıyla Osmanlı idaresine başvuran ilk kişilerden biri John Barker'dır. Halep'te ikamet etmekte olan İngiliz vatandaşı John Barker, 1848 yılında Sadrazam'a (*Grand Vezir*) hitaben yazdığı dilekçesinde daha önce 70 Osmanlı askerini koleradan kurtaran ilacının son kolera salgınında 25 kişiyi daha iyileştirmeye muvaffak olduğunu bildirmiştir. İlacının ilanen duyurulmasını arz etmiş, böylece insanların bu ilacı kullanarak şifaya kavuşmalarının mümkün olabileceğini ifade etmiştir. Ancak belgede ilacın içeriğinden bahsedilmemektedir (3).

John Barker gibi Osmanlı topraklarında ikamet etmekte olan yabancılardan başka, Osmanlı toprakları dışında yaşayan yabancılar da kolera tedavisi önerilerinde bulunmuşlardır. Örneğin Hamburg'da ikamet etmekte olan Eduard Christ 1855 yılında yazdığı ve Hariciye Nezareti'ne ulaştırılan dilekçesinde koleraya karşı etkili bir ilaç keşfettiğini, bu ilacın kolera'yı tamamen yok etmeye yeterli gelmese de hastalığa yakalananları iyileştirmeye yardımcı olduğunu, hatta bazı hastaları ölümden kurtardığını belirtmiştir. Dilekçesinin yanında bir küçük şişe ilaç numunesi de gönderen Christ, eğer ilaçtan temin etmek istenirse kendisine telgraf ile ulaşılabileceğini, elinde şu anda 500 şişeye yakın gönderime hazır ilaç bulunduğunu bildirmiştir (4). Eduard Christ, bu teklifindeki amacın sadece kolera hastası çaresizlerin bu dehşetli durumdan kurtulmalarına yardım etmek olduğunu ve bir karşılık beklemediğini belirtse de ilacın faydası görüldüğü takdirde kendisine verilecek siparişlerden büyük bir ticari menfaat elde edeceği muhakkaktır. Manchester'dan George Taylor ise 1863 yılında yazdığı mektupta, kolera hastalarını başarılı bir şekilde tedavi ettiğini savunduğu bir karışımı paylaşmıştır. Bu karışım bir fincan kahveye birkaç damla küçük Hindistan cevizi yağı damlatılarak hazırlanmaktadır. George Taylor bu karışımın hastalara içirildiğinde faydası olduğunu söylemiştir (5).

Yine Paris'te ikamet etmekte olan Doktor Mösyö Achille Hoffmann, 1865 yılında Paris büyükelçiliğimize başvurarak kolera illetine karşı faydasını tecrübe ettiği ilacına ait bazı ilannameler hazırlattığını, bu ilannamelerden Osmanlı sultanına da sunmayı arzu ettiğini belirtmiştir. Hoffmann'ın koleraya karşı çok etkili olduğunu ifade ettiği ilacının ilannameleri büyükelçiliğimiz aracılığıyla Hariciye Nezareti'ne ulaştırılmış, buradan da incelenmeleri için Hariciye Evrak Odası aracılığıyla Zabtiye Nezareti'ne gönderilmiştir (6). (Resim 1) Aynı yıl Viyana'dan da Ancolar kardeşler koleraya karşı etkili bir ilaç icat ettiklerini belirten bir dilekçeyi ve icatları olan ilaçtan bir şişe numuneyi Viyana Büyükelçiliğimize sunmuşlardır. Büyükelçilik tarafından bu dilekçe ile ilaç numunesi Hariciye Nezareti'ne ulaştırılmıştır. Ardından ilaç numunesi incelenmek üzere Bab-ı Zabtiye'deki Tabipler (*Etibba*) Komisyonu'na sevk edilmiştir (7).

Bazı başvurulara, kullanılan ya da keşfedilen kolera tedavisi yönteminin ne kadar başarılı olduğunu ispatlamak için, bu tedavilerden fayda gördüklerini söyleyen tanıkların mektuplarının da eklendiği görülmektedir. Bu şekildeki başvurulara bir örnek Ferdinand Kainz'a aittir. Viyana'da ikamet etmekte olan Ferdinand Kainz, kendi icadı olduğunu söylediği bir ilacı Viyana'daki kolera salgını sırasında tecrübe ettiğini ve faydasını gördüğünü belirtip, eğer hastalık Osmanlı topraklarında tekrar görülürse bu ilacın kullanılmasına izin verilmesini arz ettiği 1867 yılındaki dilekçesine tam 21 tane tanık mektubu eklemiştir. Bu başvuru da değerlendirilmek üzere Hariciye Nezareti'ne ulaştırılmıştır (8).

1873 yılında Hariciye Nezareti'ne ulaştırılan bir başka dilekçe Saksonyalı tüccar Mösyö Kropf'a aittir. Kropf dilekçesinde, kolera hastalığı yanında çeşitli mide hastalıklarına ve dahiliye hastalıklarına da faydalı olan bir *ruhtan*¹ bahsetmiş, bu ruhun koleraya karşı etkisinin kullanılarak test edilmesini ve faydası görülürse kendisine sipariş verilebileceğini ifade etmiştir (9).

1889 senesinde Avusturya'dan Joseph Ponato, övülen diğer yöntemlere göre çok daha fazla etkili olan bir yöntem bildiğini söyleyerek bu yöntemi gizlemeden paylaştığını, hiçbir ücret talep etmiyor olsa da, yine de münasip bir mükafat beklentisi olduğunu belirtmiştir. Belgede Ponato'nun önerdiği yöntemin detayları yer almamaktadır. Belgeden anlaşıldığına göre tavsiye ettiği yöntem Mekteb-i Tıbbiye tarafından incelenmiş ve dikkate değer bulunmamış, bu yöntemin zaten pek çok tabip tarafından tanınan ve tecrübe ile tesirinin olmadığı bilinen bir yöntem olduğu yönünde görüş bildirilmiştir (10, 11, 12).

1890 senesinde ise, Nikolaki Vaya isimli bir şahıs kendisinin hazırladığı hapların kolera görülen yerlere gönderilerek tecrübe edilmesini ve başarılı bulunursa kullanımlarına izin verilmesini arz ettiği dilekçesi ile beraber bu haplardan numuneler göndermiştir. Bu başvuru, Dahiliye Mektubi Kalemi tarafından uygunluğu incelenmek üzere Tıbbiye Nezareti'ne havale edilmiştir (13).

1890 senesine ait bir başka başvuru Dük Jan'a aittir. Dük Jan dilekçesinde, Hindistan seyahati sırasında koleraya dair incelemelerde bulunduğunu ve yeni bir ilaç geliştirdiğini, bu ilacın terkiibini uygun bir mükafat karşılığında paylaşabileceğini belirtmiştir. Bu başvuru ise incelenmek üzere Umum Mekatib-i Askeriye-yi Şahane Nezareti'ne iletilmiştir (14).

Yine 1891 senesinde ise Joze Maria Schneider isimli bir şahıs kendi keşfi olan bir usulü kolera görülen yerlerde denemek üzere izin talebinde bulunmuştur. Şahsın dilekçesi Sadrazam tarafından Tıbbiye Nezareti'ne iletilmiş, ardından da Tıbbiye Nazırı tarafından değerlendirilmek üzere Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-yi Umumiye'ye havale edilmiştir. Bu komisyon, kişi kendisine her ne kadar kolera tabibi ünvanını yakıştırmış olsa da, hiçbir tahsil ve diploması olmaksızın yalnız bir doğal tabib (*tabib-i tabii*) olduğunu belirttiğinden ve kendi buluşu olan usulü ancak hastalar üzerinde gösterip ispat edebileceğini beyan ettiğinden, ayrıca ifadeleri karışık ve alakasız olduğundan, icadı olan usulün olumlu sonuçlarına dair ibraz ettiği tanık mektuplarının sadece üç tane olmasından ve bu tanık mektuplarının 1884'de Napoli'deki kolera salgını sırasında kurulmuş bir yardım cemiyeti tarafından verilmiş olmasından, sunduğu diğer belgelerin ise iddiasını ispatlayacak nitelikte olmamasından dolayı adı geçen şahsın başvurusunu güvenilir bulmamıştır. Ardından Sadrazam, komisyondan çıkan bu görüş ile beraber kendi görüşünü padişaha iletmıştır. Sadrazam'ın görüşüne göre kişi hiçbir ücret talebinde bulunmamaktadır ve sadece keşfettiği usulü Şam'da hüküm süren kolera salgınında hastalığa yakalananlar üzerinde denemek istemektedir. Ayrıca bu tecrübe Şam'daki tabiplerin gözetiminde gerçekleşecektir. Bu nedenle Sadrazam denemenin icrasına engel bir durum görmemiş, şahsa Şam'a ulaşması için talep ettiği 30 liranın verilmesini de uygun bulmuştur. Bu yazışmalardan sonra, şahsa 30 lira harcırah verilerek kendi buluşu olan tedavi usulünü denemek üzere Şam'a gidebileceği yönünde Padişah iradesi çıkmıştır (15).

Yine 1891 yılında Macar Doktor Ziberi, koleraya karşı etkili bir ilaç bulduğuna dair bir dilekçe takdim etmiş ve bu ilacı denemek için izin istemiştir. Bu başvuru değerlendirilmek üzere Hıfzıssıhha-ı Umumiye Komisyonu'na gönderilmiş, komisyondan "*bahsi geçen ilacın yeteri kadar tecrübe edilmemiş olması ve fennen kabul görmemiş olması nedeniyle tecrübe edilmesine izin verilemeyeceği*" yönünde görüş çıkmıştır. Şehremini, komisyonun görüşünü Sadrazam'a iletmış, Sadrazam da son kararı vermesi için durumu Padişah'a bildirmiştir (16).

Glaskow'lu Virtiyas 1892 senesinde Sadrazam'a hitaben yazdığı mektubunda, yeni bir keşif yaptığından bahsetmemiş, sadece koleranın tedavisi konusundaki görüşlerini paylaşmıştır. Mektubuna, geçen Mayıs

¹ Metinde ruh kelimesi kullanılmıştır. Ruh, bitki özü anlamında kullanıldığı gibi tentür anlamına da gelmektedir.

ayının otuzbirinde gönderdiği talimata ek olarak bazı bilgiler daha paylaşacağını söyleyerek başlayan Vurtiyas, koleranın belirtilerini şiddetli ishal, spazm [evca'], hissizlik, güçsüzlük olarak sıraladıktan sonra, hastalığın tedavisinin nasıl olması gerektiğini açıklamaya geçmiştir. Vurtiyas'a göre hastaya ilk olarak, sadece ishal varsa hastanın yaş ve kuvvetine göre beş daneden yirmibeş daneye kadar ravend tozu eklenmiş soğuk su verilmeli, ishal kesilinceye kadar bu tekrar edilmelidir. Hemen ardından bir ölçü birimi olarak verdiği "dane"nin "bir katre su ağırlığında" olduğunu ifade etmiştir. İlacın miktarının daha iyi belirlenebilmesi için, beş dane ölçüsünde bir kabı da beraberinde gönderdiğini belirtmiştir. Gönderdiği kabın bir mislinin on daneye, iki mislinin onbeş daneye, beş mislinin ise yirmibeş daneye denk geldiğini açıklamıştır. Yine altmış danenin de bir dirheme denk olduğunu eklemiştir. Tedavinin devamı şöyledir:

"İkinci olarak, eğer spazm (evca') hissedilirse veya dışkıda (fazalat) beyaz tanecikler görülürse on-onbeş dane potasyum karbonat (karbonad dö potas) ile beş dane zencefil sıcak su içerisinde eritip ardından bir miktar soğuk su içinde karıştırarak hastaya verilmesini ve eğer gerek olursa bunun tekrar edilmesini tavsiye etmektedir. Eğer kasılmalar (ispazmozlar) pek şiddetli ise beş veya sekiz dane potasyum karbonat (potas) ile aynı mikdar amonyum bikarbonat (bi karbonat dö amonyak) ve bir miktar zencefil tozu verilmelidir. Potas yok ise onun yerine sodyum karbonat (karbonat dö sod) verilebilir. Bikarbonat, karbonat kadar etki etmediği için bundan her defada onbeş daneden yirmibeş daneye kadar verilebilir. Eğer evca' ile ishal de varsa yukarıda anlatıldığı üzere on-onbeş dane ravend ile on-onbeş dane potas veya sodyum karbonat (soda) ve amonyak aynı zamanda verilmelidir.

Üçüncü olarak, eğer hasta pek hafif ise önce bir miktar brandi veya viski veya porto şarabı veya sıcak kahve içirilmelidir. Brandi ile viski saf ise çay kaşığıyla ve soğuk su ile, karışık ise nihayet bir şarap kadehi kadar verilmesi mümkündür. Viski üç-dört misli kadar sıcak su ve biraz şeker ile ..?2 içilir ise derhal mideyi düzeltir."
(17)

Vurtiyas son olarak yüksek yerlerde büyük hazne ve sarnıçlar bulundurulmasını ve bunların içinde biriken suyun süzgeçten geçirilerek kullanılması gerektiğini ifade etmiştir.

Vurtiyas gibi koleranın nasıl tedavi edilmesi gerektiği konusundaki düşüncelerini mektupla ulaştıran bir başka isim Fatıma'dır. Fatıma 1892 senesinde Sadrazamlık makamına yazdığı mektubunda koleranın neredeyse her sene görüldüğü Hindistan'da uzun süre ikamet ettiğini söylemiş ve koleraya karşı etkisini tecrübeyle bildiği bir tedaviyi arz ve tarif etmiştir. Fatıma'ya göre içilecek su kaynatılmalı, soğuduktan sonra içine bir parça kömür atılmalıdır. Kömür parçası hergün değiştirilmelidir. Bağırsaklarda rahatsızlık hissedilirse derhal bir miktar hind yağı içilmelidir. Hind yağını yetişkinler bir veya iki çorba kaşığı, çocuklar ise bir çay kaşığı içmelidir. Eğer ev halkından biri koleraya tutulursa korkuya kapılmadan hemen gayet sıcak su ile bir banyo hazırlanmalı ve banyo hazır oluncaya kadar hastaya bir kadeh kuvvetli ve sıcak viski veya Doktor Kolis Brown'un icadı olan klorodin suyundan içirilmelidir. Bu klorodin suyu Fatıma'nın ifadelerine göre gayet yararlıdır. Hasta oturmayıp daima gezinmeli veya ayakta duramazsa mide veya sırt üstü yatmalıdır. Bundan başka hastanın göğsü, midesi ve ayakları ovulmalıdır. Banyo hastanın içinde oturabileceği kadar büyük olmalı ve içindeki su hastanın koltuklarına kadar gelmelidir. Banyo içinde on dakikadan yirmi dakikaya kadar kalmalıdır. Banyodan sonra hasta iyice ovulmalı ve sonra bir yorgan içine sarılarak yatağa yatırılmalıdır. Hastanın uykuya dalıp uyandığında tamamen sıhhatli olduğuna pek çok kez tanıklık ettiğini söylemiştir. Ancak banyodan sonra hastalık devam ederse, mide ve böğür üzerine hardal yakısı yapıştirilmesini ve yine klorodin içirilmesini önermiştir (18).

Osmanlı Devleti'nin kolera mücadelesi kapsamında yurt dışından davet edilen uzmanların da üstlendikleri görevleri sırasında kolera tedavisi edebileceğini düşündükleri bir takım ilaçları önerdikleri görülmektedir. Örneğin 1895 yılında Almanya'dan davet edilen Emerich, beraberinde getirdiği metafolin³, tiamin klorhidrat⁴ adlı ilaçların kolera için kullanılmasını tavsiye etmiştir. Bu ilaç Beşinci Belediye Dairesi Sıhhiye Heyeti tarafından, koleralı iki kişi üzerinde tarif ettiği şekilde uygulanmış ancak şifa verici etkisi görülmemiştir. Emerich ilacın bileşiminde zararlı maddeler bulunmadığını ifade etse de, kolera iyileştirici etkisi henüz Almanya tarafından da ispatlanamamış olduğundan, ilacın bir kere de Mekteb-i Tıbbiye-yi Şahane'de tetkik

² Okunamamıştır.

³ Metafolin: Sentetik folik asit

⁴ Tiamin Klorhidrat: Vitamin B1

edilmesi uygun görülmüştür. Ancak bu tetkikten nasıl bir sonuç alındığı hakkında elimizde herhangi bir veri mevcut değildir (19, 20).

1910 yılında ise Münih'ten bir kişi Hariciye Nezareti aracılığıyla Dahiliye Nezareti'ne ulaştırılan başvurusunda, daha önceden koleraya karşı etkili bir ilaç keşfettiğini, bu ilacı 1873 yılında Münih'te yaşanan kolera salgını sırasında başarılı bir şekilde kullandığını, ilacın Asya kolerası ve kolera nostrası bir saat içinde tedavi ettiğini, ilacın başarısının Prof. Dr. Pettenkoffer tarafından da tecrübe edildiğini ancak Pettenkoffer'ın kendisine bir tasdikname vermeden vefat ettiğini belirtmiş, ilacını Osmanlı memleketinde de kullanması için izin talebinde bulunmuştur (21).

1912 yılında Hariciye Nezareti'ne ulaşan bir başka mektupta ise, Saint Anderson'dan Madam Y.C.Peri koleraya karşı keşfettiği çok etkili bir yöntemin tarifini paylaşmıştır. Madam Peri'ye göre biraz zift ile mısır ekmeği ateşte yakılıp hap haline getirilmeli ve bu hapa domuz yağı sürülerek hastaya yedirilmelidir. Hasta iyileşene kadar bu haplardan günde üç adet kullanmalıdır ve midesi boş kalmalıdır. Keşfettiği bu haplardan numune göndermeyi de ihmal etmemiştir. Eğer ilacı denenir ve başarısı görülürse Madam Peri kendisine yüz bin dolar mükafat verilmesini talep etmiştir (22).

Yine 1912 yılında, Dresden şehrinde ikamet eden kırtasiye taciri Leon Hart, Hariciye Nezareti'ne iletilen başvurusunda, Rusya'da koleraya karşı 1849 yılında keşfedilmiş başarılı bir ilacın reçetesini İstanbul'daki Alman Büyükelçiliği'ne ulaştırdığını ve bir ücret karşılığında Osmanlı Hükümeti'ne verilmesini söylediğini belirtmiştir. Büyükelçilikle bu hususta münasebet kurulacağını umduğunu ve haber beklediğini eklemiştir (23).

Tartışma ve Sonuç

Osmanlı idaresine kolera tedavisi önerileriyle gelen yabancıların Almanya başta olmak üzere, Avusturya, Fransa, İngiltere gibi Avrupa ülkeleri ve Rusya vatandaşları oldukları görülmektedir. Bu kişilerin küçük bir kısmı üstlendikleri çeşitli resmi görevler dolayısıyla yaşamlarını Osmanlı topraklarında sürdürürken, büyük bir çoğunluğu kendi ülkelerinde ikamet etmektedirler.

Kolerayı tedavi edebilecek yöntemler bildikleri iddiasıyla başvuruda bulunanlardan sadece üçünün tabip olması dikkat çekicidir. Başvuru sahiplerinin çoğunluğu tüccar olup bu başvuruların büyük kısmının ticari menfaat elde etmek amacıyla yapıldığı, başvuru dilekçelerinde yer alan, *“ilacın denenip faydası görülmesi durumunda Osmanlı topraklarında kullanımına izin verilmesi”*, *“ilacın duyurulması”* ya da *“faydası görülürse kendilerine sipariş verebilecekleri”* yönündeki ifadelerden anlaşılmaktadır. Özellikle Avrupalı tüccarlar tarafından yapılan bu tür başvuruların büyükelçiliklerimize sunulduğu görülmektedir. Başvuru sahipleri, Osmanlı yönetimini ilaçların etkili olduğuna ikna etmek için sözkonusu ilaçlardan numuneler, ilacın tanıtımını yapan ilannameler yahut da faydasını gördüğünü söyleyen tanıkların mektuplarından da eklemiştir. Büyükelçiliklerimiz tarafından Hariciye Nezareti'ne ulaştırılan bu başvurular değerlendirilmek üzere Zabtiye Nezareti Tabipler Komisyonu'na havale edilmiştir. 1889 sonrası belgelerde ise bu tür başvuruların Tıbbiye Nezareti tarafından değerlendirilmeye başlandığı görülmektedir.

Bazı tedavi önerileri ise bir mükafat beklentisi ile ya da reçetelerini paylaşmaları durumunda kendilerine ücret ödenmesi ümidi ile yapılmıştır. Örneğin Dük Jan 1890 yılında, Leon Hart 1912 yılında yazdıkları dilekçelerde koleraya karşı etkili olduğunu iddia ettikleri ilaçların terkiibini uygun bir ücret karşılığında paylaşabileceklerini belirtmişlerdir. Yine 1889 yılında Ponato ve 1912 yılında Madam Peri önerdikleri yöntemden fayda görüldüğü taktirde uygun bir mükafat beklediklerini söylemişlerdir. Bazı başvurularda ise koleranın nasıl tedavi edilmesi gerektiği konusundaki düşüncelerin açıkça ve uzun uzadıya yazıldığı görülmektedir. Bu tür mektupların sahipleri herhangi bir talepte bulunmamışlardır. Yine de Osmanlı Devleti'nin, başındaki büyük kolera sorunuyla başa çıkma çabalarına küçük de olsa bir katkısı olanları mükafatsız bırakmayacağı ümidini taşıdıklarını düşünmek mümkündür. Nitekim kolera mücadelesinde katkısı olan pek çok isme nişanlar ve ödüller verildiği bilinmektedir (24).

Özellikle 1891 sonrasına ait başvurularda ise amacın, genellikle keşfedilen bir takım ilaçlar için Osmanlı topraklarında deneme izni almak olduğu dikkat çekmektedir. Bu başvurular, eğer denemeler İstanbul'da yapılacaksa Şehremaneti Hıfzıssıhha-ı Umumiye Komisyonu'nda, eğer İstanbul dışında yapılacaksa Tıbbiye Nezareti Meclis-i Tıbbiye-yi Mülkiye ve Sıhhiye-yi Umumiye Komisyonu'nda değerlendirilmiştir. Ancak bu deneme izni taleplerinde son sözün Padişah'ta olduğu görülmektedir. Bu komisyonların görüşleri olumsuz dahi olsa Padişah'ın denemelere izin verdiği durumlar olmuştur. Örneğin Joze Maria Schneider tahsilli ve

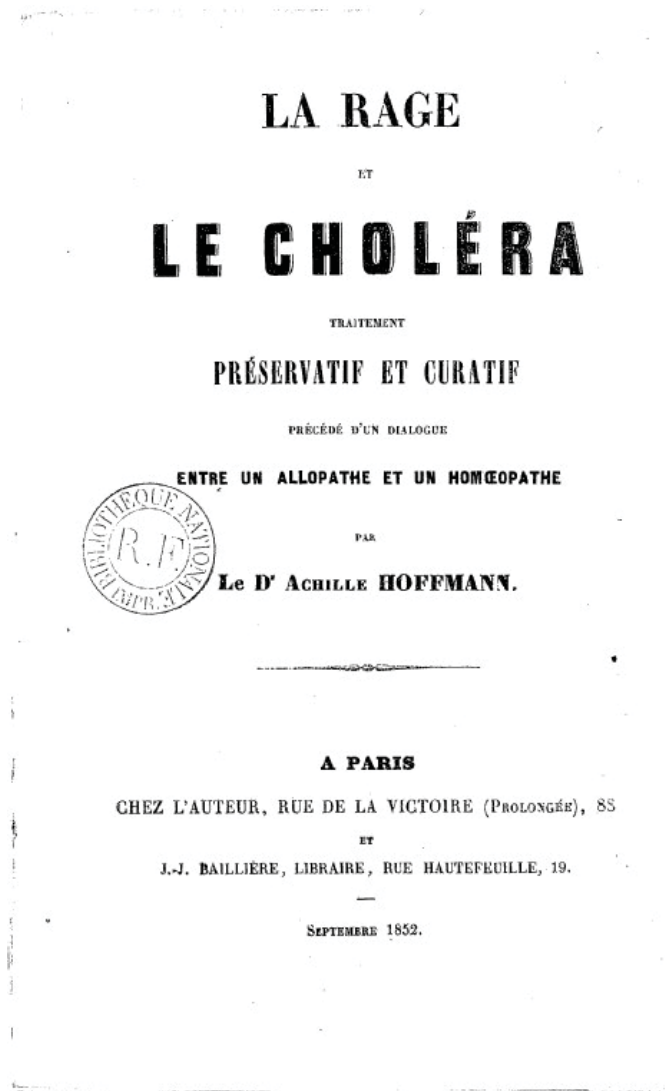
diplomalı bir doktor olmadığı için, dönemin sağlık otoritesi olan Mekteb-i Tıbbiye'deki komisyonda güvensizliğe sebep olurken, bu kişi Sadrazam ve Padişah 2. Abdülhamid'i etkilemeyi başarmış ve keşfettiği usulü denemesi için Padişah iradesi çıkmıştır.

Osmanlı Devleti'nin 1838 yılından itibaren önce İngiltere ile ve daha sonra diğer Avrupa ülkeleri ile imzaladığı çeşitli ticaret antlaşmaları, dış ticaretin hızla artmasına yol açmıştır (25). Yukarıda örneklerini verdiğimiz gibi, koleraya karşı etkili olduğunu iddia ederek bazı ilaçları Osmanlı Devleti'ne pazarlamak isteyen tüccarların varlığı, Osmanlı Devleti'nin bu kişilerin ülkeleri ile sağlık alanında da ticari faaliyet içerisinde bulunduğuna işaret etmektedir. Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıldan itibaren tıp eğitimin ve sağlık hizmetlerinin modernleşmesi hususunda İtalya, Avusturya, Fransa ve Almanya gibi Avrupa ülkeleri ile yakın ilişkiler kurduğu daha önceki çalışmalardan bilinmektedir (26). Yine daha önceki çalışmalardan kolera salgınları ile mücadele kapsamında Fransa ve Almanya'dan uzmanların davet edildiği, bu uzmanların tavsiyelerine başvurulduğu, Avrupa'ya da kolera mücadelesi konusunda eğitim almaları için doktorlar gönderildiği bilinmektedir (2). Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde tespit ettiğimiz ve bu çalışmamız kapsamında ele aldığımız yeni belgeler ise Osmanlı Devleti'nin özellikle Avrupa ülkeleri ile koleraya karşı etkili ilaçlar konusunda ticari ilişkiler kurduğuna, en azından Osmanlı Devleti'ne bu ilaçları satın alması için teklif yapıldığına da işaret etmektedir. Daha da önemlisi, elimizdeki veriler sınırlı olmakla beraber, Avrupalılardan gelen ilaç deneme başvurularına, başvuru yapanlar doktor olmadığı durumlarda bile, Osmanlı Devleti'nin zaman zaman izin verdiği anlaşılmaktadır. Bu durum bize Osmanlı Devleti'nin ilaç araştırmaları konusunda Avrupalılara katkı sağladığını, topraklarında yaşanan kolera salgınları sırasında yeni bulunan kolera ilaçlarının salgın bölgelerinde denenmesi konusunda yardımcı olduğunu göstermektedir.

Kaynaklar

1. James Ellsworth de Kay, *Sketches of Turkey in 1831 and 1832*, New York 1833, s. 331.
2. Yıldırım N. Ertin H. "European Physicians/Specialists During the Cholera Epidemic in Istanbul 1893-1895 and their Contributions to the Modernization of Healthcare in the Ottoman State", içinde: Health, Culture and the Human Body: Epidemiology, Ethics and History of Medicine; Perspectives from Turkey and Central Europe, İstanbul: Betim Yayınları 2014: 189-215.
3. BOA, Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR.TO), Dosya No: 410, Gömlek No: 34
4. BOA, Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR.TO), Dosya No: 455, Gömlek No: 9.
5. BOA, Hariciye Nezareti Belgrad Sefareti (HR.SFR.3), Dosya No: 105, Gömlek No: 43.
6. BOA, Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR.TO), Dosya No: 75, Gömlek No: 34.
7. BOA, Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR.TO), Dosya No: 106, Gömlek No:53.
8. BOA, Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR.TO), Dosya No: 448, Gömlek No: 61.
9. BOA, Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR.TO), Dosya No: 526, Gömlek No: 79.
10. BOA, Dahiliye Mektubi Kalemi (DH.MKT), Dosya No: 1668, Gömlek No: 61.
11. BOA, Dahiliye Mektubi Kalemi ((DH.MKT), Dosya No: 1680, Gömlek No: 95.
12. BOA, Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR.TO), Dosya No: 533, Gömlek No: 27.
13. BOA, Dahiliye Mektubi Kalemi (DH.MKT), Dosya No: 1756, Gömlek No: 72.
14. BOA, Dahiliye Mektubi Kalemi (DH.MKT), Dosya No: 1991, Gömlek No:44.
15. BOA, Dahiliye Mektubi Kalemi (DH.MKT), Dosya No: 1883, Gömlek No: 104.
16. BOA, Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS), Dosya No: 291, Gömlek No: 82.
17. BOA, Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR.TO), Dosya No: 537, Gömlek No: 73.
18. BOA, Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR.TO), Dosya No: 537, Gömlek No: 63.
19. BOA, Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi (A}.MKT.MHM), Dosya No: 596, Gömlek No: 13.
20. BOA, Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV), Dosya No: 117, Gömlek No: 108.
21. BOA, Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR.TO), Dosya No: 541, Gömlek No: 8.
22. BOA, Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR.TO), Dosya No: 543, Gömlek No: 27.
23. BOA, Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR.TO), Dosya No: 543, Gömlek No: 24.
24. Bozkurt S. ve ark. 1865 Kolera Salgınında Maybeyn-i Hümayun Eczacısı Vincent Peche ile Robert Kolejinden Cyrus Hamlin'in Kullandıkları Anrikolerik Terkipler, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 2002; 3(2):55-78.
25. Anbar A. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'yla Finansal Entegrasyonu: 1800-1914, *Maliye Finans Yazıları* 2009; 23(84): 17-37.
26. Sarı N. Turkey and Its International Relations In The History Of Medicine, Vesalius 2001; 7(2): 86-93.

Resim 1: Achille Hoffmann'ın Fransızca kaleme aldığı kolera tedavisi hakkındaki eseri

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France